

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “ПОЧУТТЯ” В ПОЕЗІЇ О.ОЛЕСЯ

А.О. Євграфова

Стаття присвячена характеристиці лексико-семантичного поля “почуття” в поезії О.Олеся.

Лейтмотивом творчості О.Олеся виступають слова, семантика яких є чітко виписаною у словниках, ці слова, хоча по-різному трансформуються, входячи в okazіональні словосполучення, все ж таки у будь-якому контексті зберігають своє первинне значення. До таких слів слід віднести: солов’ї, мрії, сльози, журба, квіти, кохання. Саме ці слова є доміантними, вони створюють наскрізні образи лірики О.Олеся. У цьому контексті можна говорити про лексико-семантичне поле “почуття” його поезії.

Про канонічне розуміння поняття лексико-семантичного поля можна скласти уявлення із статті О.Селіванової у термінологічній енциклопедії “Сучасна лінгвістика”: “Лексико-семантичне поле-парадигматичне об’єднання лексичних одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісема). Структура поля має центр і периферію. До центру лексичного поля входять найуживаніші слова з яскравим інтегральним значенням, периферія характеризується значно меншою частотністю вживання, стилістичною забарвленістю значення. Поняття розроблене Е. Оскарком і О. Духачеком, хоч термін “поле” увели до обігу семасіології німецькі мовознавці Г. Іпсен і Й. Трир [1, с.281-282].

Солідаризуючись із О. Селівановою, ми розуміємо лексико-семантичне поле як часто вживані лексичні одиниці близької тематики.

Для О. Олеся характерна лірична спрямованість, елегійність його віршей [3], загострене сприйняття емоційної людської природи, авторське “Я”, пов’язане із коханням, розчаруванням, зневірою, – у цілому, щирою любов’ю, коли не справдилися надії. На цьому тлі чітко виписані людські переживання, любов, яка може бути “блакитною ніччю, ясною і ніжною без кінця”, коли “пахощі навколо”, коли “прозора, срібна ніч плете вінки із квітів”, а може порівнюватися з хмарною ніччю, яка проллється “дощем рясним невітшних сліз”. Любов з’являється як ранок або “щеміть у щемках серце”.

У центрі лексико-семантичного поля поезії О. Олеся поняття любов (кохання) як сильне людське почуття, що охоплює все єство поета або його героя (героїню).

Вірш “Восени” є досить типовим щодо розкриття почуттів:

Плаче день, і серце плаче,
Ніс в грудях, мов в тюрмі,
А сусідка незнайома
Стогне, квиле за дверми:

“О прийди, прийди, мій милий,
Я розвію смуток твій,
Поцілунками зогрію.
Сон ясний тобі навію,
Повний тиші, повний мрій.

На руках моїх гарячих
Ти заснеш під голос мій,
А я буду колисати,
Пісню втішную співати,
Вартувати спокій твій.
О прийди, прийди, самотній,

Як самотня я сама, –
В мене теж, як і у тебе,
Друга вірного нема.

Страшно, страшно дні минають
Без проміння і тепла.
І страшна, як смерть, самотність
Тут гніздо своє звила.

О прийди, прийди, мій любий, –
В'яне молодість моя,
В'януть думи, в'януть мрії,
В'януть... В'яну, сохну я” [2, с.142].

Читачам зрозуміло, що темою вірша є нерозділене кохання.
Таким же відвертим, де мова йде про любов, є вірш:

Не жди докорів і погріз,
Ні зайвих слів, ні зайвих сліз,
Бо я в їх всі в собі спалю,
Бо я люблю тебе, люблю.

Літа пливуть, і в мраці літ
Довчасно гасне серця цвіт...
Цвісти б...горіть – я цвіт гублю,
Бо я тебе люблю, люблю.

Ні, слів докірливих не жди...
Постій – не плач! постій – не йди.
Замовкну я...уста стулю...
Люблю...люблю...люблю...люблю! [2, с.128].

Наведені рядки віршів О.Олеся свідчать про його емоційне сприйняття життя, про переважання емоцій над раціо. Це, звичайно, відбилося на формування лексичного поля його поезій.

Семою виступає поняття любов. Воно є центральним, це дає підстави дослідникам характеризувати Олеся як поета-лірика. Безперечно, є в його творчості громадянські поезії, і такі, що об'єднують інтимну лірику і громадську, але чітко переважає любовна лірика з усіма притаманними їй атрибутами (мрії, солов'ї, сльози, журба, квіти). Ці слова з лінгвостилістичного погляду не є нейтральними. Маючи конотативну забарвленість, вони створюють атмосферу піднесеності, поетичності, ліричності.

Будучи часто вживаним, кожне слово створює свій неповторний ореол. Його номінативна семантика збагачується у поетичному контексті. Цьому сприяють синтагматичні зв'язки:

...чуєш – кличуть *солов'ї* [2, С.101]
...*солов'ї* засміялись – заплакали [2, с.104]
І гай нам зашумить,
Озветься *солов'ями*
І стане нам курить
Пахучі фіміама [2, с.125]
Поцілуєш, – і від чару
Змовкнуть *солов'ї* [2, с.132].

Образ солов'їв, починаючи із його ранньої збірки “З журбою радість обнялась”, стає наскрізним для всієї подальшої поетичної творчості.

Солов'ї персоналіфікуються і сприймаються як паралельний образ закоханих. Вони (солов'ї) їх супроводжують: кличуть, сміються, плачуть, замовкають, – створюючи периферію архісемної номінації – кохання.

Не менш часто зустрічається слово журба. За словником, журба: 1. Невеселий настрій, важкі почуття, печаль, смуток, зажура, туга, скорбота, скрута. *Журба бере* (обнімає). *Журба налягає* – важкі, почуття. *Журба з'їла* (зсушила) – великі переживання, туга, печаль. *Навести журбу* – засмутити кого-небудь. *У журбі* – охоплений важкими почуттями, переживаннями. 2. Обставини, що викликають важкі почуття, сильні переживання, смуток. *Виливати журбу* – ділитися з кимось своїм горем, розповідати про ті важкі обставини, що викликають смуток, тугу, печаль [4, с.682].

Про журбу О.Олесь пише так: “Нудьга, журба і сум в роялі” [2,с.104], “пригнічений журбою” [2, с.118]. “Я прийшов на берег моря, Щоб журбу свою втоптати” [2, с.132]. “В які слова вложу свою журбу безкраю” [2, с.143]. Таким чином, у поезіях розширюється синтаксична валентність слова журба, тим самим створюється новий горизонт бачення слововживання цього слова.

Журба – це туга, розпач і, звичайно, сльози. У поезіях Олесь “сльози котились” [2, с.103], “сльози ллю” [2, с.122], “попилися сльози” [2, С.105], “їдеш в сльозах” [2, с.106]. Більш поетично звучить: “жемчуги сліз” [2, с.103], “перли сліз” [2, с.109], “струмінь сліз” [2, с.121], “потоки сліз” [2, с.143], тобто мова йде про сильні почуття, які супроводжуються слізьми. Паралельно з'являється образ сонця:

Гроза пройшла, і сліз безкрає
На листях, травах, на квітках,
Ласкаво, ясно сонце лле
І відбивається в сльозах [2, с.105].

або: [сонце] крізь сльози усміх посилає.

Сонце взагалі “каскади злотні лле” [2, с.125], сміється [сонце] золоте, сонце всіх вітало. І як заключний акорд – “була ти сонцем” [2, с.141]. Тобто сонце уособлює позитивні почуття, радість: “Бачу сонця жданого блискуче вороття”, “сонячні обійми” [2, с.112].

Зустрічаються випадки, коли наскрізні образи об'єднуються в одній строфі:

Лився спів колись у мене,
А тепер я сльози ллю...
Про журбу мою співати
Доручив я солов'ю [2, с.122].

На фоні іменників контекст підсилюється дієсловами та їх периферією (дієприкметниками, дієприслівниками і особливо формами на –но, -то).

Сміюсь я, жартую, співаю.
Не скаржусь на долю зовсім.
І б'ю по розірваних струнах
На серці моім [2, с.64].

І ноги в мене ніби скуті [2, с.99]
Засмучена – засмучена
Мов з нелюбом заручена
Все мовчиш? [2, с.120]
...помилку зроблено...не треба каяття
не треба [2, с.126].

Ой, синочку, порадику.
Ой, де ж ти був, мій зрадничку,
Як в бік мене улучено
Як в'язано і мучено.
І топтано, і палено
І глиною привалено [2, с.115].

Як бачимо, у центрі уваги людські почуття, і переважають почуття смутку, тривоги, невпевненості, – у цілому, передаються негативні психологічні стани.

Інтонації змінюються, коли звучать мотиви любові до рідного слова:

Краще нам німими стати,
Легше гори нам нести,
Ніж тебе розіп'ясти,
Наша мово, наша мати!

І спасе того в недолі
Наша мрія золота,
Наше гасло і мета:
Рідна мова в рідній школі! [2, с.211-212].

до рідного краю:

Ах, скільки струн в душі дзвенить!
Ах, скільки срібних мрій літає!
В які слова людські їх влить?!
Ні, слів людських для їх немає...
Вони ж так прагнуть в слові жить...

Так часом весь вогні горить,
Стражда закоханий до краю
І слів не зна, в які б він влить
Зумів любов свою безкраю...
“Вона” ж чекає... і мовчить... [2, с.53].

Людські почуття, якими живе поет і які оспівує, просякають у поезію всіх його спрямувань і різних тематичних збірок. Олеся виснажує любов і в той же час окрилює, підносить до висот, він тужить за рідною землею, перебуваючи в еміграції. Тому лексико-семантичне поле із архітемою “почуття” є досить розмаїте, вбираючи в себе весь широкий діапазон емоцій, які так важко описувати словами і які так невимушено зображує поет.

Палітра О. Олеся, хоча на перший погляд, є монотонною, насправді дивує різнобарв'ям відтінків, напівтонів, складних переходів у характеристиці людських емоцій. Поет виплескує обурення:

О правда! Мій народ смішний безрає...
Сліпий, горбатий і чудний,
Він старцем з лірою блукає
І навіть – хто він, – він не знає,
Такий... безпам'ятний такий! [2, с.164].

і в той же час він гордий:

Але я всім вселюдно признаюся:
Я – син його, я – старців син...
За руку, гляньте, з ним беруся
І завжди з ним іти беруся
І завжди з ним іти клянуся
Кудись на гори із долин [2, .164].

О. Олесь – тонкий лірик і чудовий майстер слова, про що свідчить хоча б пунктуація у двох, на перший погляд, однакових рядках:

Осріблені місяцем гори блищать...

та:

Осріблені місяцем, сосни шумлять [2, с.98].

Повністю цей вірш звучить так:

Осріблені місяцем гори блищать,
Осяяні місяцем, гори блищать,
Осріблені місяцем, сосни шумлять [2, с.98].

Все, що стосується почуттів, поет малює так досконало й безпомилково, що його вірші вражають своєю неповторною силою впливу.

Аналіз поезій О. Олеся підтвердив нашу гіпотезу про переважання у віршах лексико-семантичного поля “почуття”, про які навіть нічого не залишили у теоретичному аспекті філософи античного світу і які так витончено оспівували поети того часу. О. Олеся своєю лірикою піднісся до висот світового визнання, він вплив у віночок світові слави своєю журбою і радістю.

SUMMARY

This article deals with a character of the lexical-semantic field "feels" in the O. Oles's poetry.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К. – 716с.
2. Олеся Олександр. Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т.1.
3. Ткаченко О.Г. Журлива ліра О. Олеся // Олександр Олеся. Творча спадщина і сучасність: Збірник наукових праць. – Суми: Вид-во “Козацький вал”, 1999. – С.60-69.
4. Новий тлумачний словник української мови: У 3 томах. – Т.1. – Київ: Вид-во “Аконіт”, 2001. – 926с.

ДО ПИТАННЯ СПОРІДНЕНОСТІ ПОЕТИКИ РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ І МИХАЙЛА АРЦИБАШЕВА

І.Р. Жиленко

У статті розглядаються деякі мотиви та символи, притаманні ранній творчості Олександра Олеся і Михайла Арцибашева.

Творчість Олександра Олеся і Михайла Арцибашева стала відомою широкому загалу після довгих років забуття тільки в період перебудови, коли з'явилася можливість підняти завіси життя багатьох митців, заборонених у часи комуністичного режиму. У наш час твори цих письменників входять у художній і науковий обіг.

Дослідження творчості Олександра Олеся, розпочате ще його сучасниками (Х. Алчевська, М. Зеров, С. Єфремов та ін.), активно продовжується й у наш час (Р. Радишевський, М. Неврлий, І. Чернова, Н. Лисенко, О. Камінчук та ін.) [1].

Вивченню творчості М. Арцибашева ще за його життя було присвячено понад 150 досліджень та багато газетно-журнальних публікацій. Найбільш відомі автори – І. Баранов, П. Пирогов, М. Тригорин, Я. Фрідман, Ю. Хабаров та ін. Серед сучасних дослідників – А. Грачова, Т. Прокопов, Л. Єременко, Г. Карпова, Л. Бердишева, О. Розинська, І. Жиленко та ін. [2].

Питання поезики творів обох письменників ще потребують детального вивчення. Звідси – актуальність нашого дослідження.

Період кінця XIX – поч. XX ст. названий дослідниками одним із найскладніших, що відзначався ідейно-політичною активністю, протиріччями літературно-мистецького життя, постановкою важливих морально-етичних проблем. Це був час очікування чогось надзвичайно важливого, нового, яке неодмінно мало принести зміни у суспільному житті. Такою подією стала революція 1905 року, на яку поклали надії, але, крім розчарування, нічого вона не принесла.

Чи не найважливішою проблемою, навколо якої точилися гострі суперечки в літературі, була проблема людини, сенсу її життя та призначення у світі. Значний вплив у той час мала філософія Ф. Ніцше з його теорією заперечення Бога й популяризації Надлюдини, нової етики і моралі сильних. Великого значення набули